

XIX.

IVAN PAVAO II.

PORUKA ŠEFOVIMA DRŽAVA O VJERSKOJ SLOBODI I O DOKUMENTU IZ HELSINKIJA

(1. 9. 1980.)

1. Crkva se katolička, zbog svoga vjerskog poslanja sveopćeg obilježja, osjeća duboko obvezatnom pomagati i žene našega vremena da unapređuju velike stvari mira i društvene pravednosti kako bi svijet učinili sve prijaznijim i humanijim. Riječ je o plemenitim idealima, za kojima živo teže narodi i koji su poseban predmet odgovornosti vlada raznih zemalja; istodobno je, zbog promjena povijesnih i društvenih situacija, za njihovo ostvarenje potreban, radi boljeg prilagođenja, stalan prilog novih razmišljanja i novih inicijativa, koje će imati veću vrijednost ako budu proizlazile iz višestranog i konstruktivnog dijaloga.

Razmišlja li se o mnogovrsnim čimbenicima koji promiču mir i pravednost u svijetu, čovjek ostaje iznenađen sve većom važnošću što je, pod tim vidom, ima svuda raširena čežnja da se vidi kako je osigurano jednako dostojanstvo svakog čovjeka i svake žene u sudjelovanju u materijalnim dobrima i u stvarnom uživanju duhovnih dobara, pa prema tome i odgovarajućih neotuđivih prava.

O pravima čovjeka

Temu o pravima čovjeka, a posebice o slobodi savjesti i religije, Crkva je katolička, ovih posljednjih desetljeća, posvetila temeljito razmišljanje, potaknuta svojim svagdanjim iskustvom i iskustvom vjernika svake sredine i svake društvene klase. O toj temi, Crkva želi svim poglavarima države, koje su potpisale završni Akt iz Helsinkija, iznijeti vlastita gledanja kako bi olakšala ozbiljno ispitivanje aktualnog stanja te slobode, s ciljem da bi bila svuda djelotvorno osigurana. Ona to čini svjesna da odgovara zajedničkom nastojanju, sadržanom u završnom Aktu, oko »promicanja i poticanja djelotvornog vršenja slobode i civilnih, ekonomskih, društvenih, kulturnih i drugih prava, koja sva proizlaze iz dostojanstva koje je

nerazdvojivo od ljudske osobe i koja su bitna za njezin slobodan i cjelovit razvitak«; Crkva se tako kani nadahnuti na kriteriju koji priznaje »sveopću važnost prava čovjeka i temeljnih sloboda, kojih je poštivanje bitan čimbenik mira, pravde i blagostanja, što je sve nužno za osiguranje razvoja prijateljskih odnosa i suradnje među ljudima, kao i među svim državama«.

2. Sa zadovoljstvom se zamjećuje da je, tijekom posljednjih desetljeća, međunarodna zajednica, koja pokazuje sve veće zanimanje za zaštitu čovjekovih prava i temeljnih sloboda, uzela u pozorno razmatranje poštovanje slobode savjesti i religije u nekim vrlo značajnim dokumentima, među kojima su:

a) Opća deklaracija OUN o pravima čovjeka 10. prosinca 1948. (čl. 18);

b) Međunarodni ugovor o civilnim i političkim pravima, što su ga Ujedinjene nacije odobrile 16. prosinca 1966. (čl. 18);

c) Završni Akt Konferencije o sigurnosti i suradnji u Evropi, potpisan 1. kolovoza 1975. (»Pitanja koja se tiču sigurnosti u Europi: 1a. Deklaracija o načelima koja uređuju uzajamne odnose država sudionica: VII. Poštivanje prava čovjeka i temeljnih sloboda, uključujući slobodu mišljenja, savjesti, religije ili uvjerenja«).

Osim toga, u tom završnom Aktu, u odsjeku suradnje koji se odnosi na »kontakte među osobama«, ima jedan paragraf na osnovi kojega države sudionice »potvrđuju da religiozni obredi i religiozne institucije i organizacije, koje djeluju u pravnom okviru država sudionica, i njihovi predstavnici mogu, na području svoje aktivnosti, imati međusobne kontakte, susrete i razmjene informacija«.

Svi ti međunarodni dokumenti odražavaju, uostalom, uvjerenje koje se sve više očituje u svijetu sa sve većim razvitkom problematike koja se tiče prava čovjeka u pravnoj znanosti i u javnom mišljenju raznih zemalja, tako da je načelo poštovanja slobode savjesti i vjeroispovijesti danas priznato, u svojoj temeljnoj formulaciji i zajedno s načelom jednakosti među svim građanima, u većini državnih ustava.

Iz cjelokupnosti formulacija koje se nalaze u pravnim, narodnim i međunarodnim dokumentima, gore spomenutim, moguće je istaknuti elemente koji daju vjerskoj slobodi osnovu i dimenziju prikladnu za njezino puno vršenje.

Na prvom mjestu, izgleda da je jasno da je dostojanstvo ljudske osobe polazište za priznavanje i poštovanje te slobode, osobe koja osjeća unutarnji, neuništiv zahtjev da slobodno djeluje »prema načelima svoje savjesti« (Iz spomenutog teksta završnog Akta). Čovjek je sklon, oslanjajući se na vlastita uvjerenja, priznati i slijediti religiozno ili metafizičko poimanje u koje je upleten čitav njegov život što se tiče temeljnih izbora i ponašanja. Iako ne

dolazi do potvrde izričite i pozitivne vjere u Boga, ipak to intimno razmišljanje mora biti predmet poštovanja u ime dostojanstva savjesti svakoga, čije tajanstveno djelo traženja ne može biti podvrgnuto prosudbi drugih ljudi. Tako, s jedne strane, svaki čovjek ima pravo i dužnost angažirati se u traženju istine a, s druge strane, drugi su ljudi i civilna društva dužni poštivati slobodan duhovni razvoj osoba.

Ta se konkretna sloboda temelji na samoj naravi čovjeka, obilježje kojega je biti slobodan, a nazočna je - prema izražavanju Deklaracije Drugog vatikanskog sabora - »također i u onima koji ne udovoljavaju obvezi da traže istinu i da uz nju prijanjaju; i vršenje toga prava ne može se priječiti dokle god se poštuje pravedan javni poredak« (DH 2).

O vjerskoj slobodi

Drugi je element, ne manje temeljan, zasnovan na činjenici da se vjerska sloboda izražava preko čina koji nisu samo unutarnji niti isključivo individualni, budući da ljudsko biće misli, djeluje i komunicira u odnosu s drugima; »ispovijest« vjere i vjerska »praksa« izražavaju se kroz niz vidljivih čina, bili oni osobni ih skupni, privatni ili javni, koji stvaraju zajedništvo s osobama iste vjere te učvršćuju vezu pripadnosti vjernika jednoj organskoj vjerskoj zajednici; ta veza može imati različite stupnjeve i biti različite jakosti, već prema naravi i zapovijedima vjere ili uvjerenja uz koje se pristaje.

3. Katolička Crkva je u cjelinu spojila plod svoga razmišljanja o tom predmetu u Deklaraciji *Dignitatis humanae* Drugog vatikanskog ekumenskog sabora, proglašenoj 7. prosinca 1965., dokumentu koji ima za Apostolsku stolicu posebno obvezatnu vrijednost.

Toj Deklaraciji prethodila je enciklika pape Ivana XXIII. *Pacem in terris*, datirana 11. travnja 1963., koja je svečano inzistirala na činjenici da »svatko ima pravo častiti Boga slijedeći ispravno pravilo svoje savjesti«.

Istu Deklaraciju Drugog vatikanskog sabora preuzimaju nakon toga papa Pavao VI. u raznim dokumentima, Poruka sinode biskupa iz 1974., i, u novije vrijeme, Poruka upućena skupštini Organizacije ujedinjenih naroda u povodu posjeta Pape 2. listopada 1979., koja podsjeća na njezin bitni sadržaj: »Po svom su dostojanstvu svi ljudi, jer su osobe, to jest obdareni razumom i slobodnom voljom, i po tome osobnom odgovornošću, gonjeni vlastitom naravi i vezani moralnom obvezom da traže istinu, u prvom redu onu koja se tiče religije. Dužni su također da prionu uz istinu kad je jednom spoznaju, i da sav svoj život uređuju prema zahtjevima istine« (DH 20).

»Ostvarivanje religije, po samoj njezinoj naravi, sastoji se naime ponajprije u unutarnjim

dragovoljnim i slobodnim činima kojima čovjek sebe izravno usmjeruje prema Bogu: takve čine ne može čisto ljudska vlast ni naređivati ni zabranjivati. A sama društvena narav čovjeka traži da on unutarnje vjerske čine izrazi na izvanjski način, da u vjerskoj stvari saobraća s drugima, da svoju religiju ispovijeda na društven način« (DH 3).

»Te riječi - dodaje se u govoru u OUN - dodiruju samu bit problema. Pokazuju također na koji bi način suočenje između religioznog poimanja svijeta i onog agnostičkog, što je jedan od 'znakova vremena' naše epohe, moglo sačuvati dimenzije ljudske, pravedne i pune poštovanja, bez kršenja bitnih prava savjesti i jednog čovjeka ili ijedne žene koji žive na ovoj zemlji« (Iz Govora pred Generalnom skupštinom UN, br. 20).

Tom istom prigodom izraženo je uvjerenje da »poštovanje dostojanstva ljudske osobe izgleda da traži da, kad se raspravlja ili određuje, pravi način vršenja vjerske slobode s obzirom na nacionalne zakone ili međunarodne konvencije, budu uključene i institucije koje su po svojoj naravi u službi vjerskog života«. A to zato što, kad je riječ o davanju jakosti sadržaju vjerske slobode, ako se izostavi sudjelovanje onih kojih se to izravnije tiče i koji o tome imaju iskustvo i posebnu odgovornost, postoji opasnost samovoljna primjenjivanja i »nametanja normi ili restrikcija u tako intimnom području čovjekova života koje su oprečne njegovim istinitim religioznim potrebama« (Isto, br. 20).

4. U svjetlu pretpostavki i gore spomenutih načela, Apostolska stolica smatra da je njezino pravo i dužnost iznijeti analizu specifičnih elemenata koji odgovaraju pojmu »vjerske slobode« i koji su njezina primjena, ukoliko iz njih proizlaze i zahtjevi osoba i zajednica ili ukoliko su nužni za njihove konkretne djelatnosti. U izražavanju i u primjeni vjerske slobode pokazuje se doista nazočnost međusobno tijesno povezanih vidova pojedinačnih i zajedničkih, privatnih i javnih, tako da uživanje vjerske slobode obuhvaća povezane i dopunske dimenzije:

Na osobnom planu mora se voditi računa:

- o slobodi pristajanja ili nepristajanja uz određenu vjeru i odgovarajuću vjersku zajednicu;
- o slobodi vršenja, individualno i kolektivno, privatno i javno, molitvenih i kulturnih čina, te o posjedovanju crkava ili kulturnih mjesta, prema potrebama vjernika;
- o slobodi roditelja odgajati svoju djecu u vjerskim uvjerenjima koja nadahnjuju njihov život, i mogućnosti pohađanja religiozne i vjeronaučne pouke što je zajednica pruža;
- o slobodi obitelji birati škole i druga sredstva koja njihovoj djeci osiguravaju taj odgoj, a da ne moraju snositi, izravno ih neizravno, naknadne otežavajuće okolnosti takve koje uistinu priječe vršenje te slobode;
- o slobodi osoba primati vjersku uslugu svuda gdje se nalaze, posebice u javnim lječilištima

(klinike, bolnice), u vojarnama i obvezatnim državnim službama, kao i u zatvorima;

- o slobodi, na osobnoj, građanskoj ili društvenoj razini, ne biti prisiljavan vršiti čine koji nisu u skladu s vlastitom vjerom, niti primati neki tip odgoja ili pristajati uz skupine i udruženja koja imaju načela protivna vlastitim religioznim uvjerenjima;

- o slobodi ne trpjeti, zbog vjerskih razloga, ograničenja i diskriminacije, u odnosu prema drugim građanima, u raznim životnim očitovanjima (u svemu onome što se tiče karijere, radilo se o studiju, radu, profesiji; sudjelovanje u građanskim i društvenim odgovornostima itd.).

b) Na zajedničkom planu, nužno je uvažavati da vjerske konfesije, ujedinjujući vjernike jedne određene vjere, postoje i djeluju kao društvena tijela koja se organiziraju prema doktrinarnim načelima i vlastitim institucionalnim ciljevima svake konfesije.

Crkvi je, kao takvoj, i općenito konfesionalnim zajednicama potrebno, za njihov život i za postizanje svojih posebnih ciljeva, uživati stanovite slobode, među kojima je na poseban način potrebno navesti:

- slobodu imati svoju unutarnju hijerarhiju ili svoje odgovarajuće službenike, slobodno izabrane od hijerarhije, prema vlastitim ustavnim normama;

- slobodu, za odgovorne u vjerskim zajednicama - posebice, u Katoličkoj Crkvi, za biskupe i druge crkvene starješine vršiti slobodno svoju službu, podjeljivati svete redove svećenicima ili službenicima, postavljati u crkvene službe, saobraćati i kontaktirati s onima koji pripadaju njihovoj vjeroispovijesti;

- slobodu imati vlastite institucije vjerske izobrazbe i teološka učilišta u koja se mogu slobodno primati kandidati za vjersku službu i vjersko posvećenje;

- slobodu primati i objavljivati knjige o vjeri i bogoštovlju, i slobodno ih rabiti;

- slobodu naviještati i priopćavati nauk vjere, riječju i spisima, i izvan bogoštovnih mjesta, te iznositi moralni nauk koji se odnosi na ljudske djelatnosti i društvene organizacije: ovo u skladu s obvezom, sadržanom u završnom Aktu iz Helsinkija, olakšati protok informacija, kulture i razmjene znanja i iskustava na odgojnom području, što se na religioznom području podudara s evangelizacijskim poslanjem Crkve;

- slobodu rabiti u tu svrhu sredstva društvenog priopćavanja (tisak, radio, televizija);

- slobodu obavljanja odgojnih, dobrotvornih i karitativnih djelatnosti koje omogućavaju primjenu vjerske zapovijedi ljubavi prema svojoj braći, posebice onoj kojima je ona najviše potrebna.

Osim toga:

- za sve ono što se tiče vjerskih zajednica koje, kao Katolička Crkva, imaju vrhovni, odgovorni, autoritet na sveopćem planu, prema propisima njihove vjere, imaju dužnost osigurati, posredstvom učiteljstva i jurisdikcije, jedinstvo zajednice koje povezuje sve pastire i vjernike u jednu te istu vjeroispovijest: slobodu međusobnog saobraćaja među tim vlastima i pastirima i mjesnim vjerskim zajednicama; slobodu širiti dokumente i tekstove učiteljstva (enciklike, instrukcije...);
- na međunarodnom planu: slobodnu razmjenu komuniciranja, suradnje, solidarnosti religioznog obilježja, napose s mogućnošću susreta i sastanaka višenacionalnog ili sveopćeg obilježja;
- također na međunarodnom planu: slobodu razmjenjivanja informacija i priloga teološkog i vjerskog obilježja među vjerskim zajednicama.

5. Sloboda savjesti i vjere, s konkretnim elementima što smo ih naprijed naznačili, jest - kako je rečeno - primarno i neotuđivo pravo osobe; još više, može se reći da je ona, u mjeri u kojoj se odnosi na najintimniju sferu duha, temelj svim drugim slobodama, kojih je razlog postojanja intimno ukorijenjen u svakoj osobi. Naravno, takvom se slobodom može služiti samo na odgovoran način, tj. u skladu s etičkim načelima, te poštivajući jednakost i pravednost, koje se mogu pojačati već spomenutim dijalogom s institucijama koje, po svojoj naravi, služe vjerskom životu.

6. Katolička Crkva - koja nije ograničena na neki određeni teritorij i koja nema granica, nego obuhvaća ljude i žene svih zemaljskih predjela - na temelju višestoljetnog iskustva zna da je ukidanje, kršenje ili ograničavanje vjerske slobode prouzrokovalo trpljenje i gorčine, moralne i materijalne kušnje, a i da i danas ima milijuna osoba koje trpe zbog toga; nasuprot tomu, njezino priznavanje, jamstvo i poštovanje do nosi spokojstvo osobama i mir društvenoj zajednici: čimbenik koji se ne može zanemariti za pojačanje moralne kohezije jedne zemlje, za porast općeg dobra naroda i za bogatiju suradnju, u klimi povjerenja, među različitim narodima.

Osim toga, zdrava će primjena načela vjerske slobode služiti također promicanju formacije građana koji će, u punom priznanju moralnog reda, »znati slušati zakonitu vlast i kojima će na srcu biti istinska sloboda; ljude naime koji će vlastitim sudom prosuđivati stvari u svijetlu istine, svoja djelovanja obavljati s osjećajem odgovornosti i nastojati da slijede što god je istinito i pravo, rado surađujući s drugima« (DH 8).

Vjerska će sloboda, s druge strane, služiti jamstvu poretka i općeg dobra svake zemlje, svakog društva, jer su ljudi, kad vide da su zaštićeni u svojim temeljnim pravima, skloniji po-

svetiti se radu za opće dobro. Poštovanje toga načela vjerske slobode služiti će, osim toga, jačanju međunarodnog mira koji je, naprotiv, kako se može pročitati u već navedenom govoru Ujedinjenim narodima, ugrožen svakim kršenjem čovjekovih prava, posebice nepravednom raspodjelom materijalnih dobara i kršenjem objektivnih prava duha, ljudske savjesti, ljudskog stvaralaštva, uključujući odnos čovjeka s Bogom. Samo punina prava, djelotvorno zajamčena svim ljudima bez razlike, može jamčiti mir u njegovim temeljima.

7. U toj perspektivi, Sveta stolica želi, ovim izlaganjem, služiti stvari mira, u nadi da to pridonese poboljšanju jednog tako značajnog sektora ljudskog i društvenog života, a indirektno i međunarodnog života.

Ima li možda potrebe reći da Apostolska stolica nikako ne pomišlja niti kani ne obazirati se na suverene povlastice država? Naprotiv, Crkva svjedoči o dubokoj brizi za dostojanstvo i prava svake nacije, dobru kojih želi pridonijeti i nastoji da pridonese.

Sveta stolica želi na ovaj način pozvati na razmišljanje, kako bi odgovorne civilne vlasti različitih zemalja vidjele u kojoj mjeri naprijed iznesena razmatranja moraju postati predmetom ozbiljna ispitivanja. Ako takvo razmišljanje može dovesti do uviđanja mogućnosti poboljšanja sadašnje situacije, Sveta stolica izjavljuje da je na raspolaganju da, otvorena i iskrena duha, zapodjene u tu svrhu plodan dijalog.